

Bernisa Puriš

EKSPRESIVNA SINTAKSA U KNJIŽEVNOUMJETNIČKOM TEKSTU

(na primjeru *Grozdanina kikota* Hamze Hume)

Sažetak

U radu se analizira stilematičnost (strukturna/formalna oneobičajenost), a zatim interpretira stilogenost (funkcionalna/upotrebna vrijednost) rečeničnih konstrukcija ostvarenih u književno-umjetničkom tekstu *Grozdanina kikota* Hamze Hume. Oba ova plana analize rečenice (i stilematični i stilogeni) ovdje ćemo promatrati kao međusobno uvjetovane, odnosno kao integralne dijelove oneobičajene rečenične strukture potencijalno predodređene za prenošenje pojačane izražajnosti, odnosno stilističkoga efekta.

Ključne riječi: *stilematičnost, stilogenost, sintaksostilem, stilistički efekat*

1. Stilističke pojave u rečenici vezane su za razne transformacije koje omogućuju njeno stilističko strukturiranje. Prema tome kako se vrši oneobičavanje nestilematične, normativne rečenice, javljaju se i razni tipovi rečenica kao stilematičnih jedinica. Još je antička retorika izdvojila četiri postupka strukturno-semantičkog oneobičavanja nestilematičnih jedinica. Ta četiri postupka na kojima se temelji tvorba svih stilematičnih jedinica jesu: *imutatio* (supstitucija, zamjena), *adiectio* (dodavanje, umnožavanje), *detractio* (oduzimanje, izostavljanje) i *transmutatio* (premještanje, permutacija). U ovome radu, analizirat ćemo eliptične i nominativne rečenice, koje nastaju operacijom oduzimanja, zatim retoričko pitanje i retoričko obraćanje, kao elemente ekspresivne sintakse što nastaju operacijom zamjenjivanja. Također, govorit ćemo o inverziji, čija se oneobičajenost u odnosu na primarni red riječi u rečenici temelji na operaciji premještanja. Nadalje, analizirat će se postupci ponavljanja (repeticije) i gomilanja, koji nastaju operacijom dodavanja. Samo strukturno oneobičavanje kao način oblikovanja stilematičnih jedinica, međutim, ne čini tekst poetskim. Tek njihova kontekstualna primjerenost, a to znači njihova upotrebna vrijednost ili funkcija

u određenome kontekstu, omogućava im status stilogenih jedinica, tj. takvih jedinica koje nose izražajnost, koje, zapravo, prenose stilistički višak obavijesti specifičan za svako pojedinačno književno-umjetničko ostvarenje. Razmotrit ćemo stilističke efekte u tekstu *Grozdanina kikota* koje ostvaruju pobrojane sintaksostileme.

1.1. *Eliptične i nominativne rečenice*

1.1.1. Stilematičnost eliptičnih rečenica temelji se na operaciji oduzimanja redundantnih rečeničnih članova, najčešće predikata, pri čemu se rečenica svodi na misaono i afektivno težišne riječi.

U *Grozdaninu kikotu* česte su elipse glagola čulne percepcije. To je elidiranje signalizirano dvotačkom, koja ovdje nije samo znak interpunkcije nego se ostvaruje kao stilsko sredstvo koje doprinosi dinamizaciji naracije:

Trgnem se: gušter me poplašeno gleda ispod čvoravog kamena. Osluškujem: šupalj vjetar duva kroz klisure. (5) /trgnem se i *vidim*/

Otvaram prozor: sve igra ludo vrzino kolo. (9) /otvaram prozor i *vidim*/

Okrenem se: Grlica zastala u redu, pa me posmatra. (101) /okrenem se i *vidim*/

Osluhnuh: Grozdan vodi u grob Grozdanu. (130) /osluhnuh i *očuh*/

Otvaram oči: Ivanka stoji vrh mene. (146) /otvaram oči i *vidim*/

Posebno su zanimljive i česte elipse glagola kretanja u adverbzativnim (suprotnim) klauzama:

Ja na kupanje u vir, a čiča pred kolibu da zgotovi ribu. (51) Vručina se razmahuje, a ja u gaj. (79) Vinogradi zriju, a ja na rijeku. (86) On ode svojoj djevojci, a Matija ravno k meni. (87) Idem ulicom, a Ivanka preda me. (91) Ja u vinograd, a Andre istrese sepet u masnicu. (100)

(Uočljivo je da ove eliptične klauze stoje u distaktnom sintaksičkom paralelizmu (tj. na različitim mjestima u tekstu romana), što doprinosi posebno ritmičkoj organizaciji teksta u cjelini.)

Upadljivo često javljaju se eliptične rečenice s djelomično reduciranim imenskim predikatom (složenim po modelu: kopulativni glagol *biti* ili neka njegova semantička varijanta + leksičko neglagolsko jezgro). U sljedećim primjerima izostavljen je kopulativni dio predikata, a realizirano je leksičko neglagolsko jezgro. Takve elipse najčešće se nalaze u opisnim sekvencama *Grozdanina kikota*:

Težak mir u krčmi. Zlatna vina pred nama. (145) *Uz rijeku bašte Raljevine*; u njima miriše vlažna hladovina. *Tik rijeke koliba čiča-Krnje*. (42) U dvorištu dud, pod njim krovinjara, crna, zgrčena. (8) U lišću zreo ton. (96) Danju bezizlazna mlitavost. (86) Nebo modro, duboko. (21) Dani bistri, jasni. (29) Vazduh svjež. (32) Nebo bistro, zvjezdano. (53) Vazduh zvonak kao boca. (75) Noći mlake i pijane. (86) Noć tamna (87) Koliba sva plava. (88)

Svedene na informativno težišne riječi, eliptične se rečenice ističu svojim ekspresivno-impersivnim vrijednostima. One svojom jezgrovitosti pojačavaju neke osnove misaono-emocionalne sadržaje djela (život prirode u *Grozdaninu kikotu*), ali stvaraju i posebne ritmo-melodijske efekte u tekstu kao cjelini.

1.1.2. Rečenice u kojima su izrečene samo supstantivne riječi nazivaju se *nominativnim rečenicama*. Obično se smatraju elipsama u širem smislu. To su strukture bez verbum finituma koje vrše funkciju rečeničnog saopćenja. Naime, u nekim slučajevima supstantivne riječi i/ili sintagme mogu vršiti funkciju predikata. Primjeri takvih rečenica u tekstu *Grozdanina kikota* su brojni. Evo nekih:

Pun mjesec smije se u Pojilima. Crne se čopori goveda. Tišina. Večer. (5) Oblaci se razmiču, a sunce se zapali na mokrom lišću. Bistra tišina. Fin i uzdrhtao trepet lišća veze vazduhom krhke i zvonckaste šumove. (16) Zrikavci zriču krto u lozi. Tišina. (67) Negdje leži širok uzdah. Noć. Duboka noć. Mir. (74) Podne leži u kršu. Negdje spava drevni bog. Mir. (30) Selo je u dubokom snu. Kasna noć. (57) Veče. Šta li radi ovo Ivanka? mislim ja i pušim lulu. Duboka noć. Negdje u klisuri čuče čuk usamljeno. (78) Podne. Sve utišalo. Krčma tamna vlažna. (98) Smrkava se, a otac šalje Martina po večeru. Mrak. Sjene se zavlache u kapine, a ja pratim Grlicu. (104) U selu mrak. Zirkaju svjetla. Zvonca zvonckaju nemirno u tami. Tiho. (52) Podne. Sretam Grlicu u ulici. (29) Ljeto. Dani izgaraju, a noći mlake i bijele kao žene. (38)

Neke nominativne rečenice podsjećaju na nerazvijenu dramsku didaskaliju, jer poput autora dramskoga teksta Humo daje i dopunska objašnjenja (slično didaskalijama), npr.:

On sjede čutke i spusti bocu kraj sebe. - Rakija? - Rakija. Čutanje. (67)

Ovako kratkim rečenicama, građenim od supstantivnih riječi, najčešće se nominalizira stanje u prirodi. Izostavljanjem glagolske riječi pažnja

se fokusira na sliku opaženu kao takvu, a ne na događanje. Takve rečenice najavljuju atmosferu poput naslova. One su opis dekora, ambijenta, prizora i sl. Kako se to vidi iz primjera, u *Grozdaninu kikotu* najčešće se osamostaljuju lekseme koje ulaze u semantičko polje *tišine* i *noći*.

Inače, rečenice koje imaju obilježje sceničnosti svojstvene su stilu *Grozdanina kikota*.

1.2. Retoričko pitanje i retoričko obraćanje

1.2.1. Svako pitanje koje zamjenjuje izjavnu rečenicu, a koje ima *osobitu silinu* naziva se *retoričkim pitanjem*. Riječ je, zapravo, o "afektivno nabijenoj kategoričkoj tvrdnji" (RKT 1986:651), koja se oblikuje kao pitanje na koje odgovor izostaje, jer se jasno pretpostavlja, ili ga uopće nema ili ga ne može ni biti. Kao takvo, retoričko je pitanje najpodesnija forma za izricanje sadržaja vezanih za najintimnije predjele ljudske duše, koje su upravo svojstvene lirskome svijetu *Grozdanina kikota*; osim toga, upravo je takvo pitanje najprimjereniji oblik za prenošenje nekih osnovnih idejno-tematskih sadržaja *Grozdanina kikota*, u prvom redu onih koji se odnose na čovjekovu vječnu zapitanost pred nepoznatim.

U sljedećem primjeru ostvareno je *retoričko pitanje u užem smislu (interrogatio)*¹ koje, inače, najčešće nalazimo u Ozrenovom unutrašnjem monologu:

O gospode, strašno je pogledati u raku, na ulazu u tvoje krajeve. Zašto li nam dosudi bol mjesto radosti u životu i dade nam vrijeme kao jedini lijek! (151)

U citiranom primjeru, retoričko pitanje (kojem prethodi retoričko obraćanje pojačano impulzivnim uzvikom) izraz je naglašene čuvstvenosti koja prelazi u patos. S druge strane, ono otkriva piščevu umjetničku intenciju – ono sadrži ideju djela o čovjekovoj vječnoj zapitanosti pred nepoznatim. Zato iza takvog pitanja i ne stoji upitnik, jer odgovora nema.

Sličan misaono-emocionalni sadržaj naglašen je *dijalogizmom* u Svrzimentinijinom govoru:

(...) Ko će ti znati ko ima pravo: mi, ili ovi zrikavci? Vrag će ga znati! Može biti da mjesec i jest bog ili, recimo, božje oko. (68)

1 Retoričko pitanje ostvaruje se kao *interrogatio*, tj. retoričko pitanje u užem smislu, te kao *dijalogizam*. Pod *retoričkim pitanjem u užem smislu* podrazumijeva se pitanje koje govornik postavlja sam sebi ili nekom drugom. Retoričko pitanje javlja se i onda kada govornik sam daje odgovor na postavljeno pitanje. U tom slučaju riječ je o *dijalogizmu* kao podvrsti retoričkog pitanja (v. npr. Zima 1988:144-145).

1.2.2. Pod *retoričkim obraćanjem* ili *apostrofofom* ovdje se podrazumijeva obraćanje upućeno predmetima, pojavama, odsutnim ljudima, prirodi, Bogu, višim silama. Retoričko obraćanje u *Grozdaninu kikotu* javlja se u završnim sekvencama teksta. Zauzimajući tako jaku poziciju, ono snažno intonira temeljne misaono-emocionalne sadržaje djela.

Molitvom, obraćanjem Bogu, završava se pretposljednje poglavlje (XLIV) *Grozdanina kikota*:

Sjetih se molitve što je čuh ljetos od čiča-Krnje:

“Veliki gospode, na nebu i u tičijem gnijezdu, u velikoj šumi i u sitnom mravu, stvorio si nas od zemlje i svi ćemo biti zemlja. Opašćemo kao što lišće opada i bićemo zemlja kao i ono. I po svakoga će smrt doći: po mrava i po medvjeda, po travku i po čovjeka. Ovaj svijet, bijel cvijet, u tvojoj je ruci, bože. Daj mu po smrti vječni miris i neka sja kao tvoje sunce na zemlji! Amen!” (151)

U posljednjem poglavlju (XLIV) iznova se javlja apostrofa, ovaj put prirodi – proljeću i koščelama:

Otvaram prozorče na čardaku i mislim:

O proljeće, što u srcu nosiš toplu radost, a u očima smijeh, kad opet dođeš u naše strane, probudićeš Grozdana i Grozdanu iz dugoga sna; i kikut života, kikut Grozdanin, ponovo će da zazvoni našom kotlinom. (152)

Košće, pjevajte Grlici vječnu pjesmu o ljubavi i o našem velikom ljetu! Pjevajte joj o prolaznosti svega, i neka joj se vječno smiješi duša u stranama našim! (153)

Sljedeći odlomak sadrži retoričko obraćanje, retoričko pitanje i eksklamaciju:

- Oj Maro, moja rano! Ko li će sad majci zapjevati, ko li će sad majku utješiti! Lele meni samohranoj i staroj!

Pohitao sam. Strašno je bilo slušati ovo jaukanje ranjena tijela.

Bože moj, kao vučica! Kolika je samo bol majke! (148)

Posebno je stilski efikasno retoričko obraćanje koje se ostvaruje u personifikaciji (*dub* se obraća prolaznicima), što je ponovo u suglasju s tematsko-idejnim sadržajem djela – stalnoj interferenciji čovjeka i prirode, odnosno stalnom preslikavanju čovjekovih unutrašnjih stanja na prirodu. Takvo je personificirano retoričko obraćanje u samome djelu i grafički signalizirano (kurzivom):

Stojim nad Svrzimentijinom kućom i mislim o sinočnjem snu. Siromah Svrzimentija! Kada se do godine povratim u ove strane, može biti da će moj prijatelj ležati pod ovim dubom. On će ležati, a dub će starački šumiti vrh njega i širiti nad njim svoje oronule ruke. Pjevaće o prolaznosti svega i govoriće zaprašenim i pokislim putnicima:

»O, zapršeni i pokisli prolaznici! Sjetite se nepoznatog što svakog čovjeka u životu čeka. Sjetite se zagonetnih puteva sudbine, jer pod mojim granama leži čovjek koji ih je preteško osjećao!« (140)

(Retoričko obraćanje u vidu personifikacije ukazuje na složenost i izukrštanost različitih govornih planova u djelu.)

Retoričko pitanje i retoričko obraćanje u *Grozdaninu kikotu* djeluju kao snažna ekspresivno-impresivna sredstva koja doprinose retoričnosti diskursa *Grozdanina kikota*, naglašavaju afektivnost iskaza, dajući mu nerijetko nijansu patosa; zauzimajući jake pozicije teksta, ove figure ulaze u onaj niz stilističkih prosede ostvarenih u *Grozdaninu kikotu* koji učestvuju u stvaranju naročito povišene intonacije i stepena napetosti cjelokupna djela; štaviše, to su forme koje naglašavaju osnovne emocionalno-misaone sadržaje djela.

1.3. Postupak inverzije

Inverzija je vrlo čest stilistički postupak kako u poeziji tako i u prozi. Međutim, budući svojstena i uobičajena, standardnoj rečeničnoj strukturi, ona gubi dio svojih stilističkih efekata. To, ipak, ne znači da ona ne može imati ekspresivnu i impresivnu vrijednost. Te vrijednosti inverzija poprima onda kada “jezički izraz u inverziji postaje vidljiv zato što je na nov način organizovan.” (Muratagić-Tuna 1991:62).

Detaljna analiza *Grozdanina kikota* pokazuje specifičnosti u upotrebi inverzije.

Inverzijom predikata u Grozdaninu kiotu naglašava se trenutak zbivanja u prirodi:

Razmače se oblak, a kotlina uzviknu, otvori se. (39)
Pada mrak, a dolina se pretvori u crno, šuplje džinovo oko. (72)

U tekstu *Grozdaninu kiotu* posebno su zanimljive *adverbijalne odredbe* koje se javljaju na početku rečenice kao svojevrsne "situacione kulise" (Silić 1984:19). Taj se postupak vrlo često ponavlja u uzastopnim rečenicama pri čemu se realizira djelomični sintaksički paralelizam, koji figurira i kao stilistički konektor:

Negdje uz draginu potočinu bijesno kreše konj kopitama. (...) Negdje u sumraku zvoncka zvono. (6)
Odozdo iz sela dopiru glasovi čisti i jasni. (16)
Poslije podne zašibaše rijetke i krupne kapi kiše po krovu, škljocavo se razbijajući o ploču. Poslije se oču okruglo i sočno puckaranje po lozovu lišću i pljusak se pretvori u huku šumova i šuštanja. U moju sobu uđe intiman i nasmijan šapat, a zatim zatutnja strahovito u Mrkulji i pljusak udari još bješnje. (15)

Adverbijalna odredba u sljedećim primjerima javlja se u postpoziciji, pri čemu je posebno istaknuta i naglašena značenjska vrijednost inverzivnog dijela. Zanimljivo je da ovdje funkciju (inverzivne) adverbijalne odredbe najčešće vrše lekseme koje pripadaju semantičkom polju emocije. To su, zapravo, leksičke metafore ili personifikacije. Inverzijom leksičke metafore u funkciji adverbijalne odredbe stilistički efekt biva udvostručen:

Duboka noć. Negdje u klisuri čuče čuk usamljeno. (78)
Zvonca zvonckaju nemirno u tami. (52)
Krš stegao Hučku u svoje tjesnace a ona, zagonetna i osamljena, šumi kadifasto i podatno. (29)
Svježha tijela smiju se golo i pohotljivo.

Stilistička funkcija inverzivnih personifikacija u navedenim primjerima proizlazi iz ospoljavanja i naglašavanja unutrašnjih preživljavanja poetskog čovjeka *Grozdanina kikota*.

Kada je riječ o *inverziji atributa*, onda se specifičnost takvog postupka u *Grozdaninu kiotu* ogleda u *gomilanju* pridjeva koji vrše funkciju inverzivnog atributa:

U dvorištu dud, pod njim krovinjara, crna, zgrčena. (6)
Odozdo iz sela dopiru glasovi čisti i jasni. (16)
Podnevi vrel i osamljeni žive u plavom kršu. (29)
Na bijelom tijelu gore joj sunčane zrake, tanke, srebrne. (31)

Postupkom inverzije nastaje pauza koja potcrtava značenjsku stranu svakog atributa u nizu, usljed čega njihovi sadržaji bivaju posebno opaženi detalji. Pritom se inverzivni atributi izriču s većim

intenzitetom i tonom višim nego što ga imaju drugi članovi rečenice.

U *Grozdaninu kiotu* upadljivo često dolazi do inverzije jednosložne imenice u funkciji subjekta. Nerijetko se takav postupak ostvaruje u svakoj drugoj rečenici, što za rezultat ima specifično ritamsko "oživljavanje" i tonsko "reljefiranje" cjelokupnog mikrodiskursa:

Mjesec zađe za oblak. Potamni noć. (...) Preplašene tice poletješe iz plotina u mrak. Odozgo iz sela dopire neprekidan šum. Negdje uz draginu potočinu bijesno kreše konj kopitama. (...) Negdje u sumraku zvoncka zvono. (6)

Miriše uzavrio sok. Vrućine žegu, a opet se osjeća da su na izmaku. U lišću zreo ton. Vazduh podsjeća na blisku jesen. (88)

Inverzija subjekta ponekad ima posebno eufoničan učinak:

Ujutro me probudi silna jeka. Kao da neka džinovska i željezna zveka tutnji u golim brdima. (11)

Ovako ostvaren inverzivni subjekt ostavlja utisak svojevrsnog muzičkog takta.

1.4. Postupak ponavljanja

Kontaktno ponavljanje riječi, u sistemu figura definirano kao epizeuksa, ne znači samo mehaničko ponavljanje pojma nego ono češće svjedoči o složenijem smisaonom sadržaju, odnosno o stilističkom pojačavanju značenja. U tom slučaju jedino obilježje po kojemu se značenjski diferenciraju ponovljene jezičke jedinice jeste intonacija – drugi član izgovara se povišenim tonom pri čemu se pojačava njegova semantičko-stilistička vrijednost. Na taj način postiže se, zapravo, gradacijsko pojačanje izražajnosti.

U primjerima koji slijede, koordinirano udvojeni prilozi u funkciji *adverbijalne odredbe* poprimaju dinamičko značenje – pomoću njih pojačava se osobina (intenzitet) radnje ili zbivanja u prirodi (npr. *spuštanja, nestajanja, zvonjenja*), odnosno naglašava se njihova prostorna dimenzija:

Onaj crni oblak s planine spuštao se sve bliže i bliže, (...) (15)
Kroz gole litice promiče plava rijeka i nestaje negdje daleko, daleko u poljima. (29)
Oblaci se spuštaju sve niže i niže. (27)
Iz vinograda zaluta po koji glas do pod naš prozor, a ja položim glavu na lvankine grudi, pa mi se čini da ti glasovi zvnone negdje daleko, daleko, a ne u našoj kotlini. (107)

Ponavljanje je ovdje ekspresivno sredstvo u funkciji oživljavanja vizualnih i auditivnih senzacija, vezanih za Ozrenov lik koji je svim svojim "bićem" uronjen u prirodu i njene ritmove.

Ponovljeni *predikati* u sljedećim primjerima najčešće se javljaju kao ekspresivno sredstvo kojim se intenzivira emocionalni odnos među likovima:

Čvrsto je grlim, grlim je svu. (28) - Grozdana, što ti drhti dah u grudima? – pita šapatom Grozdan, a ona sva drhti i samo se smiješi, smiješi. (31) - Ivanka, sviče. Vrijeme je da se rastajemo – kažem ja, a ona se samo smiješi, smiješi se čudno i pripija uza me. (66)

Priča mi o svojoj majci i o djedu u Vrdima. Majka joj zna mnogo, mnogo pjesama i priča, a djed u Vrdima ima veliku, veliku planinu, u koju nikad sunce ne dopire. (52)

Posljednji primjer se odnosi na slobodni neupravni govor u kojem se ponavljanjem evocira Grlicin govor, koji podsjeća na dječiji – na taj način iskazuje se lirska toplina, Ozrenova bliskosti prema Grlici.

1.5. Postupak gomilanja

Gomilanje je postupak pod kojim se podrazumijeva koordiniranost sintaksički homofunkcionalnih jedinica. Različite su stilske figure koje nastaju postupkom gomilanja: sinatroizam, distribucija, amplifikacija, kumulacija.² Homofunkcionalnost koordiniranih jedinica mogu tvoriti jedinice istog jezičkog nivoa: leksičkog, sintagmatskog i rečeničnog, ali i jedinice različitih nivoa, tj. njihove kombinacije: leksema i sintagma, sintagma i rečenica, leksema i sintagma i rečenica i sl. (Kovačević 1991:87).

Gomilanje je jedan od najuočljivijih postupaka u tekstu *Grozdanina kikota*. Taj se postupak u djelu najčešće ispoljava kao sinatroizam i kumulacija.

1.5.1. Pod *sinatroizmom* se podrazumijeva "gomilanje više stvari (raznih)" (Simeon 1969:372), odnosno gomilanje semantički raznorodnih elemenata objedinjenih jedino sintaksičkom funkcijom (Kovačević 1991:83). Ovakvom vrstom gomilanja različitih pojedinosti u tekstu *Grozdanina kikota* nijansiraju se zbivanja u prirodi odnosno slikaju detalji vezani za zbivanja u prirodi. Osim toga, stilistički efekt sinatroizma u *Grozdaninu kikotu* često biva udvostručen gomilanjem leksičkih metafora i/ili personifikacija. U opisu likova sinatroizam često ima meliorativnu, ali i pejorativnu funkciju.

Razmotrit ćemo svaki jezički tip sinatroizma pojedinačno:

a) leksički sinatroizam

Težak, *rosan* miris diže se iz plotina. (5) Nad Mrkuljom

² Četiri različita tipa gomilanja razradio je Miloš Kovačević u svojoj knjizi: *Gramatika i stilistika stilskih figura*. Sarajevo, 1991. U ovoj analizi slijedili smo Kovačevićevu razradu spomenutih figura.

zasta oblak i težak, vlažan dah siđe u kotlinu. (22) *Vlažna i crna* noć pritisnula selo, a ja se šunjam ulicama. (26) Dani izgaraju, a noći *mlake i bijele* kao žene. (38) *Noć krhka, jasna*. (67) *Noći mlake i pijane*. (86) *Ustajem i otvaram* kanate: sunce *zlatno, mekano*. (117) *Nešto krhko, providno* njiše se vrh nas u vazduhu. Sunce, *mekano i čisto*, prede zlatne priče po opalom lišću. (124) Cvjetovi gore na suncu kao smijehovi crveni i sva se bašta smije *vrelim, crvenim* smijehom (...). (64) *Mrk i crn* oblak nad kotlinom. Pada mrak, a dolina se pretvara u *crno, šuplje* džinovo oko. (74); Vinogradi *požutjeli, opustjeli*. (112) Vazduh se *smirio, pritajio*. (39) Razmače se oblak, a kotlina *uzviknu, otvori se*. (40) Stabla sa svojim crnim siluetama *hukte, zvižde i šibaju* se granjem. (9) *Gucnu* i on, *iskašlja se, iskrivi šiju, ispusti* nekoliko visoka i sumorna tona, pa otpoče: (91) *A Koravac uzvištao i uzvrištao*. (105) Gledam kako cepti Grozdana, sva *naga, vrela, povija se i vrišti* u Grozdanovu zagrljaju. (39) *Krš* stegao Hučku u svoje tjesnace a ona, *zagonetna i osamljena*, šumi *kadifasto i podatno*. (29) Svu noć je prepadalo, *tih*, *krhko* šumeći po napola sasušenom lišću. (117) (oblaci) *Vuku se tih* i *lijeno* kao promočene i šuplje tičurine. (27) *Lijeno i hrskavo* prežimlje blago i šum se šulja u tami. (21); *Iz tame dopire šušanj, šapat i rzanje* konja. (55) Svuda zvoni *smijeh, glasovi, svađe i prepirke*. (105) Otišla si tamo gdje vječno žive i *cvijet, i ljudi, i tice*. (149) Čujem *brujanje, vrisku, kikot i draganje*. (38)

U *Grozdaninu kikotu* upadljivo često dolazi do gomilanja u rečenicama istoga paragrafa, pri čemu on dobiva osobine *disperzivnog* narativnog paragrafa (Lasić 1977: 93):

Priroda se profinila. Bestrasna je i sva od jasnih i finih tonova. Sva je od nečega *staklena, krhka*, a opet tako mekana, kao *kasne, sunčane* vlasí. Da, jesen je, kažem ja. U prirodu je ušao mir, *umoran i bestrasan* mir. Ogromne žute mrlje šaraju kotlinu. *Tanki, bijeli* oblaci plove nad njom, šaraju brda *finim, plavim* sjenama, a Grozdan i Grozdana sjede u žutom vinogradu. (117-118)

Trešnje *obrane, opustjele*. Lišće im žamori *umorno i zaboravljeno*. Smokve petrovače *zore i vise* o krhkim granama. *Dudovi opadaju, leže i vištaju* po dvorištima. *Vreo sok kipi i resko ljepljivo vonja* u vazduhu. *Rijeka šumi i odnosi* mi dane. (33)

b) rečenični sinatroizam

Vjetar nanosi zalutale glasove, talasa zelena žita i maše lozovim mladicama. (23-24) (...) kaže Leko, *prihvati ga za šiju, zamahnu njim u kovitlac*, a on i ne zakrklja. (33) (...) *povikaše* konjima, *povezaše ih pod vrbe i posjedaše* po klupama. (33) *A Ruži skaču* grudi, *plamte obrazi* i, sva u znoju, ne da se *Mati*. (58) *Samo se okrenu*, *nasmija mi se i nestade je* u vrbama. (87) *Eto, i Grlica je čula* kako se *kikoće* Grozdana. *Ja sam joj još ljetos pričao* kako ona *hoda po vinogradima* i kako se *smije i svađa* s Grozdanom. *Pričao sam joj i kako je mene mamila u svojoj kolibu*. (124)

Sinatroizam u citiranim primjerima češće je ostvaren asindetski nego sindetski. Asindetsko nabranje ističe mnoštvo i doprinosi dinamičnosti naracije.

1.5.2. *Kumulacija* je “gomilanje, kad se upotrebi više sličnih izraza da se predstavi jedna misao” (Simeon 1969: 727). Specifičnost kumulacije je u tome što se svi homofunkcionalni članovi rečenice vezuju za isti referent, pri čemu se ostvaruje referencijalna sinonimija. Stilogenost kumulacije počiva na semantičkom dodavanju, jer “svaki novi član koordiniranog niza ponavlja arhisemsku i dodaje diferencijalnu semantičku komponentu, što omogućuje da se opetovani referent stalno ponavlja u ‘novom ruhu’” (Kovačević 1991: 86).

U *Grozdaninu kikotu* kumulacija je uočljiv postupak poetskog strukturiranja rečenice. Prikazat ćemo njene osnovne jezičke tipove u kojima se ostvaruje.

a) Kumulacija istog jezičkog nivoa:

- *leksička kumulacija*:

U Mrkulji *zagrmi, zatutnji*, a otac se uznemiri i majka zaplaka. (16) Grozdanine grudi *drhte i trepere* u rijeci. (30) O Ivanka, Ivanka! - šapćem ja, a ona *se lomi, krši*. (56); Samo šušanj koji ispuštaju grane zahuknuo bi na mahove kroz *smiren i nepomičan* vazduh. (25) Dani *bistri, jasni*. (29) Trešnje *obrane, opustjele*. (33) Samotinja, govori on – a nešto te zazebe u srcu i postaješ *nesiguran i plašljiv*. (69) Krivošija je probudio *najdublja i najskrivenija* osjećanja u njima. (92); Negdje zveknu bukara, a kikut zazvoni *bezobrazno i raskalašno*. (102) - Hihii! Hihihiii! – zasmija se *podrugljivo i drsko* (...). (9); Načas sve utiša, pa neki *žamor, žagor, brundanje*, pa opet udri iznova. (104) (58) (Melantije) Proleti kao strašna *sablazan*, kao *prikaza* u suncu i surva se dolje na veliki drum, u oblaku prašine. (62)

- *sintagmatska kumulacija*:

- Lijepa Grozdano, - svirao je on – o, da si kćerka i *crnoga vruga i samog vukodlaka*, uveo bih te u moju kuću i bila bi srećnija nego u dvoru tvog oca bogatog. (81) I vračara Domulja ode po trave čudotvorne i ljekovite i kuha ih za *tri crne noći, za tri gluha doba* (...). (84)

- *rečenična kumulacija*:

(crni oblak) Gotov je *da izriga bijes, da spusti šape na nas*. (12) Negdje u klisurama, u suncu, zazvoni *bijesan i razgoličen kikut, zacereka se crven, strastven smijeh i vrisnu*. (31)

b) Kumulacija jedinica različitog nivoa:

- *leksema i sintagma*

Poslije *pritajeno, jedva čujno* disanje i mlak dah zastadoše na otvoru pećine. (30) Zapjevaše u kolu *jednoliko, u složan glas*, držeći se za ruke i pomičući tri koraka na desno a dva na lijevo. (60) Zrak pade na brijeg, a zrikavci zazrikaše *složno, u jedan glas*. (68) A Jure, visok kao bor, ide tromo i *široko, sa raširenim rukama* kao da će se s nekim hrvati. (102)

Stilistička vrijednost kumulacije, gomilanja sinonima, u *Grozdaninu kikotu* ogleda se u posebnom

imenovanju i najmanjih distinkcija jednog te istog pojma, što zapravo doprinosi preciznosti, elementarnosti i materijalnosti imenovanja u jeziku i stilu ovoga romana. Drugim riječima, postupak kumulacije u *Grozdaninu kikotu* ostavlja utisak velike raznovrsnosti.

2. Stilistička vrijednost (eficijentnost) ponavljanja, retoričkog pitanja, retoričkog obraćanja i inverzije u književnoumjetničkom tekstu *Grozdanina kikota* najčešće za rezultat ima variranje intenziteta (pojačavanja), dok se gomilanjem i eliptičnim rečenicama ostvaruje efekt variranja kvantiteta (uvećavanja ili umanjanja). Upravo stilistički efekt otkriva adresatov (piščev) subjektivni odnos prema sadržaju koji se, između ostalog, markira i sintaksostilističkim postupcima. S druge strane, sintaksostilistički postupci, u međusobnom dodiru i izmjeni, stvaraju specifične ritamske i značenjske kvalitete što stoje u suglasju s temeljnim motivima i osjećanjima u potskoj strukturi *Grozdanina kikota*, ali ih i potcrtavaju i naglašavaju omogućujući tako recipijentu umjetničkoga teksta da intenzivnije doživi njegovu osebnost i neponovljivost.

Literatura

- Kovačević, M. (1991) *Gramatika i stilistika stilskih figura*. Sarajevo: Književna zajednica Drugari.
- Lasić, S. (1977) *Problemi narativne strukture*. Zagreb: Liber.
- Muratagić-Tuna, H. (1993) *Jezik i stil Ćamila Sijarića*. Novi Pazar – Priština: Damad – Filozofski fakultet.
- (RKT) *Rječnik književnih termina* (1985) Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Silić, J. (1984) *Od rečenice do teksta*. Zagreb: SNL.
- Simeon, R. (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Zima, L. (1988) *Figure u našem narodnom pjesništvu* (Pretisak izd. JAZU iz 1880). Zagreb: Globus.

Summary

This paper deals with analysis of stylemec aspect (structural/formal extraordinariness) and with the interpretation of stylogenic quality of sentential constructions created in the literary work of “Grozdanin kikut” by Hamza Humo. We investigated both aspects of the analysis of the sentence (stylemec and stylogenic) as dependent mutually and as integral parts of extraordinary sentential structure respectively that is potentially predetermined for passing of intensified expressiveness, especially stylistic effect. □